

Det foruroligende: Magiske tråde i japansk samtidslitteratur og –kunst

1

Forkerspirer 2025

Titel	Det foruroligende: Magiske tråde i japansk samtidslitteratur og –kunst
Identifikationskode	AN014
Navn	Airi Bargfeldt
Gymnasium	Det Frie Gymnasium
Fagområde	HUM

¹ Miwa, Yanagi, *Snow White*, 2004

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	3
Problemformulering og formål.....	3
Metode og teori.....	4
Fremgangsmåde.....	6
Pilotforsøg.....	7
Konklusion.....	8
Tak.....	8
Litteraturliste.....	9
Bilag 1: budgetoversigt.....	10

Indledning

Begrebet *magisk realisme* virker tilsyneladende som et oxymoron. Det synes paradoksalt at forene det magiske med det realistiske. Netop i dette spændingsfelt udfolder der sig imidlertid en særlig æstetik, hvor det overnaturlige ikke præsenteres som et brud med virkeligheden, men som en integreret del af den. Genren *magisk realisme* opstod i latinamerikansk litteratur i det 20. århundrede, og har siden da fået forskellige udtryk i andre kulturelle kontekster. I japansk samtidslitteratur og –kunst forenes det hverdagslige og det overnaturlige som en subtil og poetisk sammenfletning, hvor de to dimensioner sameksisterer i en uanfægtet ro, men hvor læseren eller beskueren alligevel fornemmer en underliggende uro. Dette udfordrer især den vestlige opfattelse af virkelighed og symbolik.

Denne foruroligelse, der opstår i mødet med det magiske, kan forstås gennem to centrale teoretiske perspektiver: Tzvetan Todorovs begreb *læserens tøven* og Sigmund Freuds begreb *Das Unheimliche*. Begge begreber beskriver erfaringer, hvor grænsen mellem det velkendte og det fremmede forskydes, og hvor teksten/kunsten befinder sig et sted mellem to modstridende poler.

Todorov beskriver en tøven, hvor læseren i mødet med det overnaturlige skal vælge mellem at finde en rationel forklaring på det eller at acceptere det som en integreret del af en diskursiv virkelighed. Freud beskriver når det fortrolige og hjemlige bliver forvredet, fremmed og foruroligende.

Noget japansk samtidskunst og –litteratur undersøger netop grænselandet mellem det rationelle og det irrationelle. I værker som Hiromi Kawakamis *At træde på en slange* (1996), Yoko Tawadas *Brudgommen var en hund* (1998) og Haruki Murakamis *Sputnik min elskede* (1999), møder læseren realistiske miljøer, hvor små forskydninger – en talende slange, der flytter ind hos en kvinde, et menneske med dyretræk, et forsvundet menneske, der synes at eksistere i parallelle lag – udviser grænsen mellem det magiske og realistiske. Tilsvarende ses i billedkunsten hos Chiharu Shiota og Miwa Yanagi, hvor det velkendte – menneskelige skikkelser og folkeeventyr – forvrænges, så der vækkes en oplevelse af drømmeagtig foruroligelse.

Problemformulering og formål

Hvordan ses tendenser til magiske temaer i japansk samtidslitteratur og –kunst, og hvordan kan vi forstå den foruroligelse, de fremkalder hos læseren/beskueren med anvendelse af teorierne om *læserens tøven* og *das unheimliche*?

Jeg vil først undersøge, hvordan magiske og overnaturlige tendenser optræder i fem forskellige magisk–realistiske værker – hhv. tre litterære værker og to visuelle kunstværker. Jeg har valgt både at inddrage litteratur og visuel kunst, da jeg vil undersøge tematiske fællestræk, der findes i kunsten på tværs af medier. Mine tre litterære værker er som følger: *At træde på en slange* af

Hiromi Kawakami, 1996, *Brudgommen var en hund* af Yoko Tawada, 1998 og *Sputnik min elskede* af Haruki Murakami, 1999. De to visuelle kunstværker, er som følger: *Multiple Realities* af Chiharu Shiota, 2022 og *Fairy Tale* af Yanagi Miwa, 2004–2006. Jeg har valgt disse værker, da de repræsenterer den magiskrealistiske kunst, som vækker en foruroligelse hos læseren/beskueren.

Jeg vil herefter diskutere, hvorfor man som læser/beskuer føler en foruroligelse i mødet med det overnaturlige i kunsten med udgangspunkt i Tzvetan Todorovs begreb *læserens tøven* og Sigmund Freuds begreb *Das unheimliche*, og diskutere, hvordan disse begreber kan anvendes i en fortolkning af værkerne.

Formålet med projektet er at bidrage til en udforskning af den magiske realismes manifestation i japansk samtidskunst ved at undersøge, hvordan magiske og overnaturlige tendenser udfolder sig i udvalgte japanske værker på tværs af medier. Herudover søger jeg at udfolde, hvordan Todorovs og Freuds teorier kan anvende til at forstå den foruroligelse, der opstår i mødet med det magiske i kunsten.

Metode og teori

Jeg har valgt tre litterære værker, som jeg vil argumentere for, falder inden for genren magisk realisme. Dette tager udgangspunkt i den engelske forfatter og litteraturforsker Wendy B. Faris' definition af magisk realisme fra *Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative*, der lyder: "*Magical realism combines realism and the fantastic so that the marvelous seems to grow organically within the ordinary, blurring the distinction between them.*"² Skrivestilen i de valgte værker er udpræget realistisk, og magiske elementer opstår og beskrives indenfor denne diskurs, som Faris skriver "*the marvelous seems to grow organically within the ordinary*". Faris skriver også, at der findes 5 punkter, som hun mener, karakteriserer magisk realisme. Det første er, at teksten indeholder et "ikke-reducerbart" element af magi.³ Mette Holm Carstensen skriver herom i sit speciale *Hvor magien og det reelle mødes* fra 2005: "*Når hun skriver 'ikke-reducerbar', mener hun, at magien ikke kan forklares/reduceres ud fra vestlig empirisk logik, som en modsætning til virkeligheden.*"⁴

² Faris, 2004, s. 1

³ De øvrige punkter er: "2. De detaljerede beskrivelser i magisk realisme vidner om en stærk tilstedeværelse af fænomenernes verden. 3. Læseren vil måske opleve en tøven i sit forsøg på at forene to modstridende forståelser af begivenheder 4. Fortællingen sammensmelter forskellige virkeligheder 5. Magisk realisme forstyrrer vores opfattelse af tid, rum og identitet." (citeret fra *Hvor magien og det reelle mødes*, 2005, af Mette Holm Carstensen)

⁴ Carstensen, 2005

Jeg er opmærksom på, at det er den vestlige empirisk-logiske optik på japanske værker kan afstedkomme en forskydning i forhold til, hvad det magiske er.⁵

Jeg vil undersøge, hvordan Todorovs og Freuds begreber – *læserens tøven* og *Das unheimliche* kan understøtte en fortolkning af værkerne.

Den bulgarske litteraturforsker Tzvetan Todorov skriver om *læserens tøven* i værket *Introduction à la Littérature fantastique*, på dansk *Den Fantastiske Litteratur – en indføring*, fra 1970, og formulerer en definition på det fantastiske således: ”*Det fantastiske, det er den tøven, som et menneske, der kun kender naturlovene, fornemmer, stillet over for en tilsyneladende overnaturlig hændelse*”⁶. *Læserens tøven* beskriver den tøven eller usikkerhed, som opstår, når den fantastiske tekst stiller læseren over for enten at vælge en rationel forklaring (i overensstemmelse med naturlovene), på en overnaturlig hændelse, eller vælge at acceptere den som en integreret del af den diskursive virkelighed. Når man vakler et sted imellem disse to, *tøver* man, og denne dobbelthed/tvetydighed forårsager den magiske realismes indvirkning på læseren – en foruroligelse, man føler, fordi man ikke kan definere, hvad der sker, men bliver holdt i spænd mellem to modstridende forklaringer på det overnaturlige.

Den østrigske neurolog og psykiater Sigmund Freud har beskrevet begrebet ”*das unheimliche*” i essayet ”*Das Unheimliche*” fra 1919. Begrebet bruges til at beskrive, at noget hjemligt kan blive gjort uheimligt – unheimlich – og at det er modbydeligt/uhyggeligt.

Freud skriver i essayet ”*Das Unheimliche*”, at *das unheimliche* er noget, som både er fremmed og samtidig velkendt – noget, det bør være skjult, men som bliver afsløret. Han skriver: ”...*this [the] uncanny is in reality nothing new or foreign, but something familiar and old – established in the mind that has been estranged only by the process of repression.*”⁷. I artiklen *What is the Uncanny?* fra The British Journal of Aesthetics giver Mark Windsor en definition på *das Unheimliche* (”the Uncanny”), der lyder: ”*an anxious uncertainty about what is real caused by an apparent impossibility.*”⁸. Netop ”en ængstelig usikkerhed om, hvad der er virkeligt, forårsaget af en tilsyneladende umulighed”, minder om den usikkerhed, som Todorov beskriver med *læserens tøven*. De to begreber beskriver begge et usikkert, ambivalent sted mellem to modstridende poler, men supplerer hinanden ved, at Todorov beskriver stedet mellem den rationelle forklaring og accepten af en diskursiv virkelighed med andre naturlove, der får læseren til at tøve, og Freud nærmere beskriver en psykologisk mekanisme, hvor det velkendte/hjemlige bliver forvrænget og urovækkende.

⁵ En yderligere mulig og interessant undersøgelse kunne her være at afdække eventuelle kulturelle forskelle i forståelsen af det magiske mellem Vesten og f.eks. Japan på baggrund af kulturelle, sociale og spirituelle tilgange til verden.

⁶ Todorov, Tzvetan, *Den Fantastiske Litteratur – en indføring*, dansk oversættelse 2007

⁷ Freud, 1919

Til at analysere mine fem udvalgte værker, anvender jeg en kombination af litteratur- og billedanalysemetoder.

Litteraturanalysen vil tage udgangspunkt i nykritisk metode, hvis grundlæggende synspunkt er, at et litterært værk skal betragtes som en autonom enhed. Værket skal forstås, behandles og bedømmes alene som tekst, uden inddragelse af udefrakommende omstændigheder. Det eneste, som kommer i betragtning udover teksten, er alene den livserfaring, som læseren medbringer som det, han har at møde teksten med⁹. Dette er en vigtig pointe, da *læserens tøven* netop beskriver et brud med læserens sociokulturelle forudindtagelser og opfattelse af naturlove.

Billedanalysen tager udgangspunkt i Gillian Roses værkanalytiske tilgang, hun kalder ”compositional interpretation”, som bruges til at analysere et billede ud fra fem dimensioner: content, colour, light, spatial organisation og expressive content¹⁰. Tilgangen vil desuden også her være nykritisk mht. at betragte værket som en autonom enhed.

Efter en værkvis analyse sammenligner jeg resultaterne på tværs for at kortlægge tematiske og æstetiske tendenser til det magiske i samtidskunsten.

Fremgangsmåde og budget

Mit projekt gennemføres i fire faser: undersøgelse og teoretisk kontekstualisering, litterære og visuelle værkanalyser, en sammenlignende analyse og en diskussion. Se bilag for budgetoversigt. Første fase består af en indledende undersøgelse og teoretisk kontekstualisering, hvor det begrebslige og analytiske grundlag for projektet etableres. Her redegøres for begrebet magisk realisme, dets udvikling fra latinamerikansk til japansk kontekst, samt en definition af genren, der tager udgangspunkt i Wendy B. Faris’ definition. Derefter præsenteres de to centrale teoretiske begreber, som anvendes i analysen – Tzvetan Todorovs *læserens tøven* og Sigmund Freuds *Das unheimliche* – og jeg diskuterer, hvordan disse kan anvendes til at forstå den foruroligelse, der opstår i mødet med det magiske.

Anden fase består af selve værkanalysen. Her foretages en grundig analyse af hvert af de udvalgte værker med henblik på at undersøge, hvordan magiske og overnaturlige elementer optræder og integreres i den realistiske fremstillingsform. I analyserne vil begreberne *læserens tøven* og *Das unheimliche* blive efterprøvet for deres anvendelighed.

Tredje fase indebærer en sammenlignende analyse, hvor observationerne fra de enkelte værkanalyser holdes op mod hinanden for at kortlægge tematiske fællestræk. Her undersøges, hvordan det magiske materialiseres med forskellige kunstneriske udtryk på tværs af medier i japansk samtidskunst og -litteratur.

Den fjerde fase udgør diskussionen og konklusionen. Her sammenfattes projektets resultater med henblik på at besvare problemformuleringen: Hvordan ses tendenser til magiske temaer i

⁹ Brandt-Pedersen & Rønn-Poulsen, 1980

¹⁰ Gillian, 2011

japansk samtidslitteratur og –kunst, og hvordan kan vi forstå den foruroligelse, de fremkalder hos læseren/beskueren med anvendelse af teorierne om *læserens tøven* og *das unheimliche*?

Pilotforsøg

Pilotforsøg af *At træde på en slange* af Hiromi Kawakami fra 1996.

Novellaen begynder med sætningen *"Jeg var på vej gennem noget krat i Midori-parken, da jeg trådte på en slange."* Her præsenteres en konflikt, og der opstår en spænding, som læseren forventer en forløsning på, men i stedet afværger teksten problemet helt. I stedet for at fortælle, hvad der sker med slangen, beskriver hovedpersonen sit arbejde og den bakkede vej dertil.

Noget tilsyneladende banalt i sammenligning med slangen.

Først til sidst på første side adresseres slangen igen: *"Jeg lagde først mærke til slangen, da jeg havde trådt på den. Måske var den så sløv, fordi det var en efterårsslange. En normal slange lader sig ikke træde på. Den her var blød, og det var, som om jeg kunne blive ved med at træde og træde på den. "Når først du har trådt på mig, er det for sent," sagde den til sidst, bugtede sig væk og forsvandt."* Her opstår den første virkelige todorovske *tøven*. Slangen beskrives med en udpræget realistisk skrivestil i en opremsning af simple beskrivende sætninger – *"Måske var den så sløv, fordi det var en efterårsslange."* og *"En normal slange lader sig ikke træde på."* – men til sidst, som en helt inkorporeret del af metrikken, sætningen *"Når du først har trådt på mig, er det for sent," sagde den til sidst, bugtede til væk og forsvandt."*, sagt i samme åndedrag.

Sprogligt indgår sætningen bare som en naturlig del af opremsningen, men for læseren, sker der et virkelighedsskred, da slangen begynder at tale. Som læsere har vi en grundantagelse om, at slanger ikke kan tale, og når denne grundantagelse bliver udfordret, skal vi pludselig tage stilling – er der en rationel forklaring på dette eller skal vi acceptere, at der er tale om en diskursiv verden, hvor slanger godt kan tale? Stillet overfor dette dilemma, oplever vi den rendyrkede *læserens tøven*. Og denne tøven styrkes, når vi læser videre. Slangen forvandles til et menneske med sætningen *"Når du har trådt på mig, bliver jeg nødt til det," sagde den nu med menneskestemme og skyndte sig i retning af min lejlighed."*

Som læsere forventer vi, at det overnaturlige ved, at en slange bliver til en kvinde, må være omdrejningspunkt for konflikten, men metamorfosen nævnes næsten som en sidebemærkning – *"Når du har trådt på mig, bliver jeg nødt til det, (sagde den nu med menneskestemme)."*

Side 11–13. Hovedpersonen tager hjem fra arbejde og finder en midaldrende kvinde på tæppet i stuen. Igen beskrives et unaturligt fænomen – der nu strider imod læserens iboende antagelser om sociale regler, fremfor naturlove, som det var tilfældet med metamorfosen – med en sproglig adspredthed eller henkastethed: *"Da jeg senere samme aften gik gennem Midori-parken og kom hjem til min lejlighed, var alt ryddet op, og der sad en midaldrende kvinde, jeg ikke kendte, midt på tæppet i stuen. Det må være slangen, tænkte jeg."*

Kvinden/slangen hilser på Hiwako, og siger ””Jeg har lavet en af dine livretter, Hiwako. Kyllingeboller på spid, ””. Hun lægger Hiwakos personlige spisepinde frem, laver hendes livret og ved, at Hiwako hader, når folk hælder op til hende. De har en ordknap, men naturlig samtale, før Hiwako spørger ”Hvem er du egentlig?”, hvortil kvinden svarer ”Hvad jeg er? Jeg er din mor, Hiwako,”. Dette er et eksempel på Freuds *Das unheimliche* – det hjemlige, og en mor må nødvendigvis generelt være noget af det mest hjemlige, forvrænges og bliver uhjemligt. Det er hendes mor, der kender hendes livretter og spisevaner – men så alligevel ikke. Med dette opstår der altså en foruroligelse hos læseren.

Konklusion

Ud fra min eksisterende teoretiske viden og resultaterne fra mit pilotforsøg, kan jeg komme frem til et bud på en besvarelse af min problemformulering: Hvordan ses tendenser til magiske temaer i japansk samtidslitteratur og -kunst, og hvordan kan vi forstå den foruroligelse, de fremkalder hos læseren/beskueren med anvendelse af teorierne om *læserens tøven* og *das unheimliche*?

Gennem analyserne af japansk samtidskunst og -litteratur fremtræder det, at magiske elementer opstår med en retorisk uanfægtelse uden at bryde med den realistiske diskurs, men som en integreret del af en virkelighed, hvor grænsen mellem det magiske og realistiske opløses. I grænselandet mellem magi og realisme opstår der for læseren/beskueren en spændingsfelt, som fører til foruroligelse. Denne foruroligelse kan forklares med anvendelse af Todorovs begreb *læserens tøven* og Freuds begreb *das Unheimliche*, som begge beskriver en ambivalens, der vækkes hos læseren/beskueren – *læserens tøven* som et sted mellem den rationelle forklaring og accepten af en diskursiv virkelighed og *das Unheimliche* som et sted, hvor det hjemlige er blevet forvrænget og fremmedgjort. Foruroligelse bunder altså i en ambivalens mellem modstridende parter – mellem realisme og magi, og det hjemlige og det fremmede.

Tak:

Jeg vil gerne takke min forskerkontakt Gunhild Ravn Borggren, lektor på Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, Det Humanistiske Fakultet på Københavns Universitet, for den utroligt inspirerende sparring.

Jeg vil også takke mine vejledere Natasha Borges Kure og Morten Kristian Hansen.

Tusind tak til mine med-spirer fra mit gymnasie for sparring, motivation og for at være fantastisk kloge og inspirerende mennesker.

Litteraturliste:

- Brandt-Pedersen, Finn & Rønn-Poulsen, Anni, (1980), *METODE BOGEN – ANALYSEMETODER TIL LITTERÆRE TEKSTER*, Genudgivet af metodebogen.dks redaktør, Jørn Ingemann Knudsen, 2015.
- Carstensen, Mette Holm, (2005), *Hvor magien og det reelle mødes*, SDU-Kolding
- Faris, Wendy B., (2004), *Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative*
- Freud, Sigmund, (1919), *The "Uncanny"*
- Murakami, Haruki, (1999), *Sputnik min elskede*
- Napier, Susan, (1996), *The Fantastic in Modern Japanese Literature: The Subversion of Modernity*
- Kawakami, Hiromi, (1996), *At træde på en slange*
- Tawada, Yoko, (1998), *Brudgommen var en hund*
- Todorov, Tzvetan, (1975), *Den Fantastiske Litteratur – En indføring*
- Rose, Gillian, (2011), *Visual Methodologies*
- Windsor, Mark, (2019), What is the Uncanny?, *The British Journal of Aesthetics*, Volume 59, Issue, Pages 51–65, <https://doi.org/10.1093/aesthj/ayy028>

Bilag 1: Budget

Budgetoversigt	
Udgift	Beløb
Litteratur (indkøb af hovedværker)	1.000,-
Studierejse til Japan ¹¹	15.000,-
I alt	16.000,-

¹¹ Dette ville inkludere flyrejse, en uges kost og logi, samt museumsbesøg i Japan, med henblik på fordybning i og udbyggelse af viden om japansk samtidskunst.